

מכון מניטו ©

כי מציון פרשת חיי שרה

דבר תורה שכתב הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

תרגום ועריכה מצרפתית: אליעזר שרקי

צוות עריכה לשונית והגהה לפרשות: אלישבע שרקי, בלה בל אנגי, ואיתי קולין (ה"ע – הערת העורכים)

סוף הסכסוך בין ישמעאל ליצחק

ישראל ותחייתה של האומה העברית, היסטוריית האבות יצאה לפתע מהמחותרת.

עם זאת, אנשי רוח רגישים, מהאקדמיה ואף מהישיבות, אחוזים לחלה לשמע הרעיון שישראל מעולם לא חדלה להיות ישראל בזהותו העברית, למרות כל התחפושות שהיו חלק מאסטרטגיית הישרדותו בגלות. במקביל, מתברר שישמעאל ועשיו – ואחרים כמותם – ממשיכים להיות אותם ישמעאל ועשיו שהיו אז.

ואכן, עצם המחשבה שקיימת במסורת ישראל הכרה עצמית כזאת עלולה בהחלט לגרום לסחרחורת. הדבר אולי מסביר מדוע רבים מבני עמנו, חכמים וטובים, העדיפו בהזדמנויות כה רבות להסיט את מבטם ממה שחשבוהו לגורל מסחרר מדי. על פי רוב, הם בוחרים לראות בסיפורים ההיסטוריים שבתורה מכלול מעשיות דתיות המיועדות לחזק את 'הלב היהודי'.

כך או כך – הפסוקים כתובים, עומדים וקיימים, וכדאי לכל אחד להיחשף, אפילו במקצת, להיגיון הפנימי שלהם.

בסיפור מותו של אברהם "וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר חָי, מֵאֵת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחֲמֵשׁ שָׁנִים. וַיָּגֹעַ וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשִׁיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׁבַע, וַיֵּאסֹף אֶל עַמְיֹו.⁵ וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּנָיו אֶל מְעַרְת הַמְּכַפֵּלָה אֶל שְׂדֵה עֶפְרָן בֶּן צַחֵר הַחֲתָי אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מִמְרָא" (בראשית כה, ז–ט).

באותו הפרק, בפסוק "וְאֵלֶּה תִּלְדֹת יִשְׁמַעְאֵל בֶּן אַבְרָהָם אֲשֶׁר יִלְדָה הָגֵר הַמִּצְרַיִת שְׂפַחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם" (שם, יב), ישמעאל נקרא "בן אברהם", ולא "בן אברם" (כשמו בעת לידתו של ישמעאל - בראשית, טז, טז) הסבר פשוט לדבר

הדברים שלהלן עוסקים בסכסוך ששרר בין ישמעאל, שנולד להגר ולאברם (לפני שקיבל את השם אברהם), ובין יצחק שנולד לשרה ולאברהם.

ישנה מסורת שלמה לגבי דרך ההבנה של סיפורי התולדות של משפחת האבות, מסורת המקבלת את השראתה מהעיקרון הפרשני שניסח הרמב"ן: "מעשי אבות סימן לבנים".¹ מפיו של מו"ר ר' יעקב גורדין ז"ל (שהיה הרב האשכנזי הראשון שלי) זכיתי ללמוד את השיטה הפרשנית הזאת, עתירת המשמעות, של גדולי מפרשי התורה, הרואים במדרש מפתח להבנת הנושאים הקשורים לזהות ישראל. במובן מסוים, בסיפורים ההיסטוריים הללו, התורה מגלה לנו את "תעודת הזהות" שלנו, בתור הקדמה לתורה כחוקה, כאמנת זהותנו.²

כמובן, אין להבין את העיקרון של "מעשי אבות סימן לבנים" כך שאותם האירועים או המעשים בחיי האבות עתידיים לחזור על עצמם במעין גזירת גורל. אלא יש כאן, בצורה עמוקה יותר, חשיפה של המצבים הקיומיים והחברתיים-פוליטיים שעם ישראל בתור כלל עתיד לעמוד בהם, ולמצוא להם פתרון במהלך ההיסטוריה שלו.

את המצבים הללו חוו האבות מול סביבתם במישור האישי, הפרטי. והנה, אנו רואים שאותן דמויות מרכזיות השייכות לנוף האנושי של האבות ממשיכות עד היום להתייצב מולנו, מתוך אותה היריבות ומכוחם של אותם הטיעונים. ישמעאל ממשיך לתבוע לעצמו, בפה מלא, את הארץ של אברהם.³ עשיו, אשר במשך אלפיים תבע לעצמו את השמים של ישראל,⁴ החל להכיר בזכותנו למקום על פני האדמה. במשך אלפיים, ללא ארץ וללא שמים משלנו, כל שנותר לנו היה אופק הגלות. והנה, עם הקמת מדינת

¹ "אומר לך כלל, תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בעניין אברהם יצחק ויעקב, והוא עניין גדול, הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה ואמרו 'כל מה שאירע לאבות סימן לבנים'" (רמב"ן על בראשית יב, ו). ועיין במדרש תנחומא, לך לך, ט: "שכל מה שאירע לו (=לאברהם) אירע לבניו".

² ראהלעיל, פרשת בראשית.

³ ראה לעיל, פרשת וירא.

⁴ כלומר, את הבחירה האלוהית בישראל ואת מורשתו הרוחנית (ה"ע).

⁵ הרב אלעזר ווג (1817–1897) מציון, בתרגומו לחומש לצרפתית, שיש בביטוי זה משום רמז להישארות הנפש. זו גם דעתו של הרמח"ל (הערה של מניטו).

דברים אלה נכתבו בתורה למען נדע אותם ונתייחס אליהם, בהתאם לעיקרון שמסר לנו הרמב"ן: **מעשי אבות סימן לבנים**.

על פי זה רואים כמה רחוקה המדיניות העכשווית של הממשלה (=בזמן הסכמי אוסלו. ה"ע) מהדרכת התורה. מה שהתעמולה הרשמית מציגה כ'השלמה' הוא שקרי במהותו לאור ההיסטוריה של סכסוך אשר ראשיתו בזמן האבות (הערת הרב אשכנזי בשנת תשנ"ה, 1995).¹¹

הוא שמאחר שאברם קיבל בינתיים את השם אברהם, התורה משתמשת רק בשם זה.⁶ אך הסבר זה נותן מענה רק לביטוי **"בן אברהם"**, ולא לביטוי **"אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם"**, שלכאורה אינו מדויק.⁷ יתר על כן, יש מקום לתמוה על הנאמר באברהם שהוא מת **"בשיבה טובה"**, כדברי רש"י.⁸ איך ייתכן שאברהם ימות בשיבה טובה בשעה ששורר בין שני בניו, ישמעאל ויחזק, סכסוך קשה כל כך?⁹

תשובה לשאלות אלה טמונה בדברי רש"י על הפסוק **"ויקברו אתו יחזק וישמעאל בניו"**: "מכאן שעשה ישמעאל תשובה, והוליד את יחזק לפניו,¹⁰ והיא שיבה טובה שנאמר באברהם" (מקור הדברים בבבא בתרא טז, ב).

יש לשים לב שהאירוע מתרחש בחברון. ישמעאל, שחזר ממצרים כדי להשתתף בהלווייתו של אברהם בחברון, נותן זכות קדימה ליחזק, ובכך הוא מודה שיחזק היושב בחברון נמצא בביתו. על פי התורה, זו אבן הבוחן של ההשלמה בין ישמעאל ובין יחזק.

בנוסף לכך, פרשנות זו של חז"ל מאפשרת לנו לפענח קושיה מפורסמת בדברי רש"י: על הפסוק **"ואלה שני חיי ישמעאל מאת שנה ושלושים שנה ושב שנים ויגוע וימת ויאסף אל עמיו"** (בראשית כה, יז), רש"י מציין לגבי המילה **"ויגוע"**: "לא נאמרה גוועה אלא בצדיקים". הבעיה היא שביטוי זה, **ויגוע וימת**, כבר נאמר לפני כן על מותו של אברהם, וידוע שרש"י נוהג לפרש ביטוי הדורש הסבר בהופעתו הראשונה בתורה. מדוע חיכה רש"י עד לסיפור מותו של ישמעאל כדי לפרש את הביטוי?

אלא שהמילה **ויגוע** מציינת את הסיום הביולוגי של חיי הגוף הצפוי לכל אחד ואחד משעת לידתו. המילה **וימת**, לעומת זאת, מציינת את היפרדות הנשמה מהגוף. הצדיקים משלימים את כל משך החיים הצפוי להם מלידתם. אברהם ידוע כצדיק, ולכן לא היה צורך לציין שהמילה **ויגוע** היא אות לצדקותו, מה שאין כן לגבי ישמעאל, שהפך ל"בן אברהם" רק אחרי שחזר בתשובה כלפי יחזק, בחברון.

⁶ "ולא יקרא עוד את שמו אברהם ויהיה שמו אברהם" (שם יז, ה). וראה ברכות יג, א: "תני בר קפרא: כל הקורא לאברהם אברם – עובר בעשה, שנאמר: ויהיה שמו אברהם. רבי אליעזר אומר: עובר בלאו, שנאמר: ו'ולא יקרא עוד את שמו אברהם'".

⁷ שהרי בשעה שהגר ילדה את ישמעאל, עדיין היה נקרא אברם, ואם כן, לשון הפסוק הייתה צריכה להיות "אשר ילדה הגר לאברם" (ה"ע). אותה קושיה עולה מן ההשוואה בין הפסוק **"ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק"** (בראשית כא, ט), ובין הפסוק **"ותלד הגר לאברהם בן"** (שם טז, טו).

⁸ רש"י לבראשית טו, טו: "ותקבר בשיבה טובה" – בישרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו, ולא יצא עשו לתרבות רעה בימיו, ולפיכך מת חמש שנים קודם זמנו, ובו ביום מרד עשו".

⁹ ראה לעיל, פרשת וירא.
¹⁰ כלומר, אף שישמעאל היה הבכור, הוא נתן את זכות הקדימה ליחזק, מה שמשקף בסדר הבנים בפסוק: תחילה יחזק ואחר כך ישמעאל. הכרתו זו של ישמעאל היא ה'תשובה' שעשה (ה"ע).
¹¹ לעומת זאת, לאור הסכמי השלום האחרונים עם מדינות ערב (הסכמי אברהם), שנחתמו ללא מסירת שטחי ארץ ישראל, ראוי להיזכר בדברי הרב המופיעים בספר "הדיבור והכתב" (כרך ב' עמ' 154): "ביום שיבוא שלום אמיתי, 'שלום הלבבות' בין מוסלמים ויהודים, בין ערבים וישראלים, העולם יהיה המום לראות את גודל הקרבה בין התרבויות..." (ה"ע).